

'जू' नावडल्या भारतीय स्त्री जीवनाचे दस्तऐवज

- डॉ. लता पवार

रजाराणीची गोर सांगतला आजो नेहमी सांगायची, 'एक होतं राजा, त्याला होत्या सैन राण्या. एक होती नाचडती, एक होती नाचडती. आवडती राजाच्या महाराज राहायची. नाचडती गावाबाहेरच्या झोपडीत राहायची.' इथून पुढे आवडतीच्या मुलाच्या आणि नाचडतीच्या अतोनात कष्टांच्या कडाणीचा पट उलगडत आणचा. हीच पूर्वाचार चालत आलेली नाचडतीची कडणी 'जू' म्हणून आलेली आहे. आगला देश विविधतेने चटलेला आहे. त्याला हजारी वर्षांची परंपरा आहे. त्या परंपरेने स्त्रीला देवात मानले आहे. अगदी 'थ्र नॉर्थसु पुट्यो रमने तत्र देवता' असे असूनही 'इंदुबाई'सारख्या नाचडल्या उरलेल्या हजारी स्त्रिया जे जीवन जगा असातान त्याचच लेखाबोधा 'जू' या आत्मकथनातून आलेला आहे. भारतीय पुरुषसत्ताक व्यवस्थेत एखादी स्त्री चार चर तिच्या सवऱ्याची नाचडती झाली की मग ती कितीही सुंदर असो, दुर्गी असो, कडाळ असो, बर्तबगर असो तिची 'इंदुबाई' होणारच. नातेवाईक, समाज सभेच तिच्याबद्दे स्वतःतल्या निकृंत कसना, हिसक घुवी शकविण्याची सत्तू म्हणूनच पाहतात. जगातले सगळे देश तिला चिफटयते जागत, सर्व बाजूंनी तिला अगपशी उरविण्याचे प्रयत्न होतात.

आपल्या भारतीय धरजरी कक्षासारख्या देशाच्या संस्कृतीतील नाचडल्या भारतीय स्त्रीच्या जीवनाचे अस्तर ऐश्वर्य पाटेकर यांनी आपल्या आईच्या कर्मकडणीतून अलग्ग उलगडून दाखवले आहे. 'जू'मध्ये लेखकाच्या जन्मपूर्वीपासूनचे जीवन कथन आहे. लेखकाची आई जगातून दळताना ओल्या गायची, त्यातून तिच्या जाण्याचं रमायण, महाभारत चितारणयचं. 'तौघ पितरपट माझ्या चळकजत जगा व्हायचा, विठेवर वीट रचत जाऊ तसा चर साचत जायचा !' असे परेकर स्वतः सांगतात. आई इंदुबाई सवऱ्याची नाचडती बायको होती. त्यामुळे नाचडल्या स्त्रीचा

| ११० | अज्ञ वाङ्मय | जुलै-ऑगस्ट-सप्टेंबर २०१७ |

सात सवऱ्यास तिच्या चाट्यास असता. तिच्या हालअपेष्टांना पातवार उरता नाही. सवऱ्याला आणि त्याच्या घरच्यांना तर ती जणूच नवे असे वाटत होते. तिला तिच्या हक्कापासून हुसकावून लावण्याचे आटोकाट प्रयत्न सुरू होतात. एवढंच नाही, तर माहेरच्यांनाही तिचं अन् तिच्या मुलाबाळांचं ओझ चाटायला लागतं. सगळ्यातील नवडूट लोकही तिच्या आयुष्यात फाटे पेरतात. अशा परिस्थितीतही इंदुच्या सर्व बाजूंनी वाटत आणाऱ्या संसाराला टाक घातू पाहणारी दलित स्त्रिया, इंदु वडोऱ्यांच्या चाळीवर राहणाऱ्यांच्या कव्वावर गेल्यावर खिबलेल्या तिच्या नाचडत्या आपले दूध पावणारी चांधाराची चंद्रभागा, सासऱ्यांच्या इंदुचे घर पाहून टाकल्यावर अर्ध्या रात्री हातात कंठील अन् भाजी-भाकरी घेऊन वेणारी राजकाड्यातील पमाई, निवावर उदार होऊन मरणाच्या घाटातून इंदूला वाचवणारी दलित राणी अशी, एक तरी भाकर उचलून पदरात गुंडाळून आणणारी दुर्गा बहिनी, रोच रात्री कलवण देणारी सीता बहिनी, शाळ नको मी शेतीच करीन म्हणून इंदूचे घर पाहून टाकल्याचा रोतीच्या शाळेतील कडांबा, चालनांचा प्रत्यक्ष अनुभव घेऊन पुढा स्वतः परीक्षा फी भरून त्याला शाळेत पाठवणारा विठ्ठल तात्या, पोरणं शाळेत जायला तया झालं म्हणून आनंदाने त्याला कुळवाची जिलेनी खाऊ घालणारी राधाई, माईच्या बळालेच्या सवऱ्याला दसऱ्याच्यात वेणवसाडी सोन्याचं कानातलं काढून देणारी कसला अका, सवऱ्यांचे बोलणे खाऊनही आपल्या दुबळ्या साल्याला शाळेसाठी स्वतःकडे देवून वेणारा टेलर दाजी, भावदयाचे दिनवारणचे कौतुक करत त्याला नाहीर प्रतिष्ठा मिळवून देणारे रामराज सर, इंदूच्या पाठीशी उभा राहणारा अंबर मामा, अशी काही माणुसकीने ओबंकेलेल्या माणसांतील माणूसगण पाटेकरांनी आपल्या आत्मकथनातून प्रवाहित केले आहे. नाचडतीचं जळतं 'जू' मानेवर घेत दुःख नांगत मुलांच्या भविष्यात उजेडाची घेणारी कल पाहणारी आई इंदुबाई ही तर अव्यय विरह आहे. एवजामुन एक वेणारी संकटे, इंदूच्या आईचा झालेला मृत्यू, वधिलोचं भाग मनःस्थितीतील घर सोडून जाणे, लहानग्या भावंडांना सांधळ करण्याची जबाबदारी इंदूवर देऊन पडणे, सवऱ्याने दुसरे लग्न करणे, मोक्षा कष्टाने उभे केलेले घर घासून पाहून टाकणे, कांडाच्या चाळीवर राजवाडी करताना तान्हा लेकासाठी अर्ध्या रात्री घराचा रसा धरला तर अंधारात भुळून पडून राजधर रान तुटयत सरपैर होणे, कोर्टात असली बाजू खरी कल्यासाठी सवऱ्याने मुलांना

| १११ | अज्ञ वाङ्मय | जुलै-ऑगस्ट-सप्टेंबर २०१७ |